

Мілена Львовочкіна

ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ГРУП, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ НЕЗАКОННИМ ЗАВОЛОДІННЯМ АВТОТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

It is determined on the basis of analysis of materials of criminal proceedings that organized criminal groups whose activity is aimed to feasnance of illegal pernancy by vehicles are formed on a territorial sign and are committing crimes, as a rule, within the limits of one or a few districts. Organized criminal groups that is specializing on the illegal pernancy of vehicles, depending on territory of criminal activity are expedient to classify on such three kinds: district criminal group (acting within one district of a region); regional (acting within the limits of a region); interregional (acting on territory of a few regions); interstate (acting on a territory of a few states). Examining as a whole types of criminal groups dealing with committing of illegal pernancy by motor vehicles should be noted high level of their organization, planning of criminal activity, and also thorough preparation and distribution of roles among accomplices. Establishment of presence system of regular connections between properties of personality of offender, between personality and environment of her forming and habitat, between properties of personality and other elements of criminal activity (a subject of a criminal assault, a way of committing a crime and so on) allow to solve the issue of obtaining additional information in the construction of criminalistical information model of the personality of offender.

Однією з негативних тенденцій, що істотно впливає на стан правопорядку в країні, є поступове зростання кількості злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортними засобами, перш за все автомобілями.

Виходячи з міркувань існуючих в криміналістиці, заснованих на аналізі криміногенної ситуації, можна зробити висновок, що головними складовими суспільної небезпеки даного злочину є: 1) позбавлення власника транспортного засобу права користуватися і розпоряджатися ним: транспортний засіб сьогодні в Україні – найдорожче рухоме майно, що перебуває в приватній власності громадян; 2) проникнення в дане середовище організованої злочинності, що ускладнює дії з розкриття незаконного заволодіння транспортними засобами: колосальні злочинні доходи при мінімальному ризику і витратах зробили кримінальний «автобізнес» надзвичайно привабливим для організованих злочинних груп; заснований на реалізації викрадених автомобілів, він дедалі більше набуває транскордонного і транснаціонального характеру і за своїми злочинними «доходами» не поступається незаконному обігу наркотиків і торгівлі зброєю; висока прибутковість «автобізнесу» є системоутворюючим,

тобто організуючим чинником для злочинців, що «спеціалізуються» в цій сфері.

У різний час питаннями, пов'язаними з організованою злочинністю й діяльністю злочинних груп, займалися вчені в галузі кримінального права: Н.А.Скорилкіна, Ф.Г.Бурчак, П.Ф.Тельнов, В.В.Сергеев; учені-кримінологи: А.І.Долгова, С.В.Д'яков; учені-криміналісти: В.М.Биков, А.Р.Ратінов, В.Г.Лукашевич і ряд інших¹. Фахівці в галузі кримінального права розглядають організовані групи з позиції співучасті для рішення вузькоспрямованих завдань, пов'язаних із кваліфікацією злочинного діяння². З точки зору багатьох вчених в галузі кримінології організована злочинність і організована група розуміється ними як стійке соціальне й виключно суспільно небезпечне явище, що має складні організаційно-ієрархічні зв'язки, законспірованість, вплив на силові структури, і т. ін.³ При цьому акцентується увага на питаннях соціальної психології, ролі лідера в злочинній групі, особливостях міжособистісних відносин, соціальних і моральних аспектах.

Поняття стійкості розкривається через перерахування її характерних ознак:

- високий рівень організованості;
- планування злочинної діяльності;
- ретельна підготовка злочинів;
- розподіл ролей між співучасниками.

Аналіз різних точок зору, викладених у юридичній літературі, дозволяє приєднатися до позиції Н.А.Скорилкіної, яка дає таке визначення організованій злочинній групі: «...стійка згуртована група із двох і більше осіб, об'єднаних наміром і планом на вчинення одного або декількох злочинів певної спрямованості, технічно оснащена,

¹ БЫКОВ, В.М. (1986). *Криминалистическая характеристика преступных групп*. Ташкент, ТВШ МВД СССР; Долгова, А.И., Дьяков, С.В. (1996). *Организованная преступность-3*. Москва; Лукашевич, В.Г., Ратинов, А.Р. (1979). *Личность в преступной группе*. Москва; Сергеев, В.В. (1977). *Уголовно-правовые меры борьбы с групповой преступностью*. Волгоград; Скорилкина, Н.А. (1993). *Организованная преступная группа и ее признаки. Теория и практика деятельности органов внутренних дел в условиях формирования правового государства*. Москва, 37-45; Утевский, А.Б., Садыков, А.У. (1998). *Оперативно-розыскное обеспечение операций по задержанию вооруженных преступников. Вопросы применения Федерального закона «Об оперативно-розыскной деятельности»*. Омск: Юрид. инс-тут МВД России, 153-158.

² Сергеев, В.В. (1977). *Уголовно-правовые меры борьбы с групповой преступностью*. Волгоград.

³ Долгова А.И. и др. (1989). *Организованная преступность*. М.: Юридическая литература.

що володіє співпідпорядкованістю її учасників, має ієрархічні рівні й своїх лідерів, передбачає моральну й матеріальну підтримку один одного, орієнтована на зміну й урахування нових форм власності, на фіксацію організацій, що володіють ними, і громадян, на використання різних каналів впровадження в них своїх інформаторів, застосовуючи легальні шляхи для «відмивання» злочинно здобутих коштів»¹.

Із метою класифікації організованих злочинних груп з урахуванням наведеної дефініції варто також звернутися до позиції В.М.Бикова, який виділяє кілька криміналістичних типів злочинних груп. Перший – випадкові, що об'єдналися для вчинення групового злочину. У таких випадках співучасники беруть участь у групі з почуття солідарності. Другий тип – злочинні групи типу компанії. Вони більше організовані, особовий склад у них, як правило, стабілізований, яскраво виражена антигромадська установка. Злочинна діяльність займає значне місце й починає відігравати провідну роль, однак немає чітких планів цієї діяльності. Третій тип – організована група, що характеризується стійкістю, ієрархічною структурою, обов'язковою наявністю лідера, здійсненням планування злочинної діяльності. І ще один тип злочинних груп – злочинні організації. По суті, це ті ж організовані злочинні групи, але з вищим ступенем організованості. Структура цих груп більше складна й ступінь суспільної небезпеки даної категорії груп дуже високий².

При вчиненні будь-якого злочину, де задіяна група злочинців, безсумнівно, є лідер або організатор. Однак, судячи з матеріалів вивчених кримінальних проваджень щодо фактів незаконного заволодіння автотранспортними засобами, учинених організованими злочинними групами, дана обставина не завжди встановлюється в процесі розслідування, що пояснюється ретельною підготовкою злочинців до вчинення даного злочину, а також згуртованістю того чи іншого злочинного угруповання. Аналіз 298 архівних кримінальних проваджень (справ) дозволяє назвати типову структуру такої групи. Як правило, в організовану злочинну групу, що займається незаконним заволодінням автотранспортних засобів, входять:

– лідер (організатор) – 74,8 % випадків;

¹ Скорилкіна, Н.А. (1993). Организованная преступная группа и ее признаки. *Теория и практика деятельности органов внутренних дел в условиях формирования правового государства*. Москва, 37-45.

² Быков, В.М. (1986). *Криминалистическая характеристика преступных групп*. Ташкент, ТВШ МВД СССР.

- особи, що спеціалізуються тільки на транспортуванні автотранспортних засобів, – 65,3 %;
- фахівці з технічного переобладнання й перефарбування автотранспортних засобів – 27,4 %;
- збувальники краденого, особи, що знаходять покупця, вони ж, як правило, визначають ціну викраденому автомобілю, – 38,5 %;
- перегонники автомашини до місця її реалізації – 61,3 %;
- «навідники»: особи, що визначають місце зберігання й марку автомобіля, «наміченого» для викрадення – 17,4 %.

За даними проведеного дослідження, групи із трьох чоловік становлять 16,7 %, із чотирьох – 11,1 %, з п'яти – 14,3 %, із шести – 12,8 %, із семи – 5,6 %, з восьми – 6,9 %, з дев'яти – 8,6 %, з десяти й більше осіб – 24,0 % випадків. Зауважимо, що групи мають у своїх складах як дорослих, так і неповнолітніх учасників. На частку груп, що включають у себе тільки неповнолітніх, припадає 11,8 %. Учасники інших організованих злочинних груп обов'язково мають у своєму розпорядженні значний життєвий досвід.

На нашу думку, доцільно враховувати соціально-психологічні показники спільного функціонування, кількісні і якісні параметри складу членів злочинних груп, спрямованість і сферу їхньої діяльності, складність структурної побудови, структуру комунікативних зв'язків.

Аналіз практики розслідування кримінальних проваджень з викрадення автомобілів дає можливість дійти висновку про те, що організовані злочинні групи, в основному, формуються за територіальною ознакою й вчиняють злочини, як правило, у межах одного або декількох районів.

Групи, які спеціалізуються на незаконному заволодінні автотранспортних засобів, залежно від території злочинної діяльності доцільно класифікувати на такі три види:

- районні злочинні групи (що діють у масштабі одного району області) – 23,5 %;
- регіональні (що діють в межах області) – 54,3 %;
- міжрегіональні (що діють на території декількох областей) – 11,2 %.
- міждержавні (які діють на території кількох держав) – 11 %

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень, інтерв'ювання практичних працівників дозволяє визначити зміст кожного з перерахованих вище видів злочинних груп, що спеціалізуються на здійсненні незаконного заволодіння автотранспорту.

1. Районна злочинна група формується за територіальним принципом та функціонує в тому населеному пункті (районі області, міста), де мешкають злочинці. У такі групи середньою чисельністю – від 5 до 10 чоловік входять переважно підлітки й молодь у віці від 14 до 20 років, які навчаються в середніх й середніх спеціальних навчальних закладах або тільки починають свою трудову діяльність. Здебільшого раніше не засуджені, хоча вже допускали різні правопорушення. Такі групи не мають чіткої спеціалізації, їхні учасники поєднуються для вчинення не тільки незаконного заволодіння автотранспортними засобами, але й інших злочинів, наприклад, крадіжок чужого майна з квартир, грабежів, розбійних нападів, хуліганства.

Докладне ознайомлення із кримінальними провадженнями дозволяє зробити висновок про те, що перші незаконні заволодіння автотранспортними засобами відбуваються випадковими групами, що не мають на початковій стадії ознак злочинної діяльності, складної структури й не об'єднані певною метою. Однак після одержання навіть незначного злочинного досвіду спостерігається тенденція переходу групи на вищий рівень організованості. Що стосується розподілу ролей і злочинної «спеціалізації», то відзначається певне поєднання обов'язків різних членів груп. Спочатку лідер може бути одночасно організатором і безпосереднім виконавцем злочину. Потім відбувається розмежування «обов'язків», що разом з тим не дозволяє з повною впевненістю зробити категоричний висновок про те, хто і яку функцію виконує в групі. Результати нашого дослідження підтверджують, що це характерно практично для всіх груп, злочинна діяльність яких не припиняється діями правоохоронних органів на початковому етапі. Предмет злочину, як правило, бувши у споживанні автомобілі, не облаштовані сигнальними пристроями

2. Наступний вид злочинної групи – регіональна, що найчастіше зустрічається в практиці органів внутрішніх справ. У подібні групи входять як дорослі, так і неповнолітні учасники. Діяльність регіональної групи більш цілеспрямована, а її злочинні зв'язки виходять за межі одного населеного пункту (району міста), але не за межі певного регіону. Структура такої групи більше досконала. До неї звичайно входять безпосередні виконавці крадіжок («кучери»); особи, що займаються переховуванням і переробкою викрадених транспортних засобів (автослюсарі, власники приватних майстерень, працівники сфери автосервісу й ін.); особи, що займаються переміщенням автомобілів з одного населеного пункту

до іншого («кур'єри»); особи, що займаються збутому краденого («збувальники»), а також організатори злочинів.

Для безпосереднього вчинення злочинці учасники груп нерідко залучають підлітків. Це вигідно дорослим співучасникам, оскільки у випадку затримання підліток завжди може послатися на своє неповноліття та виправдатися тим, що хотів «просто покататися».

3. Третій вид – міжрегіональна злочинна група, у яку звичайно входять особи у віці від 18 до 30 років, з активною установкою на протиправну діяльність. Для осіб, що поєднуються в такі групи, незаконні заволодіння автотранспортом стають основним заняттям. Тому їхні злочинні зв'язки не обмежуються масштабами одного регіону, а поширюються на кілька областей країни.

Міжрегіональним та міждержавним злочинним групам, що спеціалізуються на незаконних заволодіннях автотранспортних засобів, як відзначено вище, властива чітка дисципліна, стійкість, ієрархія. Структуру міжрегіональної групи можна подати в такому вигляді: організатор, «охоронці», «збувальники», «навідники», «спостерігачі» (особи, що займаються підшукуванням потрібної автомашини), фахівці з підробки документів і перебивання номерів, «специ» (висококласні фахівці з нейтралізації пристроїв проти викрадення), «кур'єри» (водії, що переганяють автомобілі з одного регіону до іншого), «кучери» (безпосередні виконавці). Предмет злочинного посягання, як правило, дорогі престижні автомашини, які облаштовані сучасними сигнальними пристроями.

Місця розроблення злочинних задумів і підготовки до майбутніх злочинів різні. Ними можуть бути: квартири, офіси, гаражі – 26,7 % випадків, спеціальні сходки – 34,8 %, автомобілі – 33,3 %, кафе або ресторани – 5,2 %.

Джерелом одержання інформації про автомобіль, що підлягає викраданню, є результати спостереження за місцями паркування, стоянки автомобілів – 78,9 % випадків; сам потерпілий 5,3 %, автомаїстерні, автомагазини, авторинки, автомийки, гаражі, тобто місця, де люди обмінюються відомостями, що цікавлять злочинців, – 15,8 % випадків.

Структура такої групи дуже складна, рівень конспірації високий. Часом члени однієї групи можуть не знати один одного в лице, або знати тільки за прізвиськом і тому виникають закономірні труднощі не тільки при встановленні винних, але й у ході проведення розслідування. У зв'язку із цим ступінь суспільної небезпеки даного типу злочинних груп значно вище, ніж попередніх. Міжрегіональні злочинні групи добре технічно оснащені, мають у своєму

розпорядженні засоби зв'язку, електронну апаратуру спостереження, сканування, комп'ютери, автотранспорт. Досить часто члени подібних груп витрачають багато сил і коштів на чиновників всіх гілок влади, намагаючись у такий спосіб легалізувати свій злочинний бізнес. Нестабільність політичної й економічної ситуації в країні призвела до того, що членами злочинних груп стають колишні та діючі співробітники правоохоронних органів. Особливість міжрегіональних та міждержавних груп полягає ще й у тому, що такі злочинні об'єднання можуть класифікуватися не тільки за територіальною, але й національною ознакою, містити чеченські, литовські, польські, українські, білоруські та інші угруповання.

Важливого значення для об'єктивного й повного розслідування неправомірних заволодінь автомобілями набуває чітке уявлення про особистість злочинця, оскільки її властивості детермінують систему дій із підготовки, здійснення й приховування неправомірного заволодіння, тобто спосіб учинення злочину¹. Це дасть можливість правильно спланувати оперативно-розшукові та слідчі (розшукові) дії², висунути криміналістичні версії³, обрати тактичні криміналістичні прийоми при організації й плануванні розшуку автомашини, підготовці й проведенні окремих заходів. Знання особистості злочинця дозволяє також обрати певну лінію поведінки в певній слідчій ситуації особою, яка проводить розслідування, для впливу на неї в цілому або окремі компоненти⁴. Справедливо відзначається існування системи закономірних зв'язків між властивостями особистості злочинця, між особистістю та середовищем її формування й перебування, між властивостями особистості і іншими елементами злочинної діяльності (предметом злочинного посягання, способом учинення злочину й т. ін.), встановлення яких дозволяє вирішити питання про одержання додаткової інформації при побудові криміналістичної інформаційної моделі особистості злочинця⁵.

¹ Белкин, Р.С. (1979). *Курс советской криминалистики*. Москва: Юридическая литература, 3, 545; Зуйков, Г.Г. (1970). *Поиск по признакам способов совершения преступлений*. Москва.

² Глазырин, Ф.В. (1973). *Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий*. Свердловск.

³ Жбанков, В.Л. (1983). Способы выдвижения и проверки версий о личности преступника. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва, 39, 66-72.

⁴ Цветков, С.И. (1986). Следственная ситуация, тактическое решение и комплексы тактических приемов в расследовании. *Криминалистика (актуальные проблемы)*. Москва, 93-118.

⁵ Жбанков, В.Л. (1993). Человек как носитель криминалистически значимой информации. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва, 18, 25-30.

Основна маса учасників практично всіх видів організованих злочинних груп – чоловіки (99,1 %). На частку жінок припадає лише 0,9 %.

Вивчення соціальної належності показало, що здебільшого члени груп не працюють і ніде не навчаються понад один місяць – 19,3 %; є робітниками – 12,4 %; службовцями державних установ – 2,6 %; працюють у комерційних структурах – 14,3 %, приватні підприємці становлять 8,6 %, військовослужбовці – 1,3 %, учні коледжів – 12,1 %, студенти вузів – 28,6 %. Мають освіту: незакінчену вищу – 28,6 %, середню спеціальну – 42,9 %, середню загальну – 18,4 %, неповну середню – 10,1 %.

43,8 % членів злочинних груп – не судимі; раніше судимі за аналогічні злочини – 27,2 %, судимі більше двох разів – 12 %, вчинили злочини, але уникли кримінальної відповідальності – 8,6 %; рецидивісти – 4,6 %; притягалися до кримінальної відповідальності, але винесений вирок не був пов'язаний з позбавленням волі – 3,2 %.

За місцем проживання 57,1 % учасників організованих злочинних груп характеризуються позитивно. Як правило, ставлення до спиртного й наркотиків у більшості членів груп нейтральне.

Таким чином, розглядаючи в цілому види злочинних груп, що займаються здійсненням незаконного заволодіння автомобілями, слід зазначити високий рівень їхньої організованості, планування злочинної діяльності, а також ретельну підготовку й розподіл ролей між співучасниками.

Література:

1. Белкин, Р.С. (1979). *Курс советской криминалистики*. Москва: Юридическая литература, 3.
2. Быков, В.М. (1986). *Криминалистическая характеристика преступных групп*. Ташкент, ТВШ МВД СССР.
3. Быков, В.М. (1986). *Криминалистическая характеристика преступных групп*. Ташкент, ТВШ МВД СССР.
4. Глазырин, Ф.В. (1973). *Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий*. Свердловск.
5. Долгова А.И. и др. (1989). *Организованная преступность*. М.: Юридическая литература.
6. Долгова, А.И., Дьяков, С.В. (1996). *Организованная преступность-3*. Москва.
7. Жбанков, В.Л. (1983). Способы выдвижения и проверки версий о личности преступника. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва, 39, 66-72.
8. Жбанков, В.Л. (1993). Человек как носитель криминалистически значимой информации. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва, 18, 25-30.
9. Зуйков, Г.Г. (1970). *Поиск по признакам способов совершения преступлений*. Москва.

10. Лукашевич, В.Г., Ратинов, А.Р. (1979). *Личность в преступной группе*. Москва; Сергеев, В.В. (1977). *Уголовно-правовые меры борьбы с групповой преступностью*. Волгоград.
11. Сергеев, В.В. (1977). *Уголовно-правовые меры борьбы с групповой преступностью*. Волгоград.
12. Скорилкина, Н.А. (1993). Организованная преступная группа и ее признаки. *Теория и практика деятельности органов внутренних дел в условиях формирования правового государства*. Москва, 37-45.
13. Скорилкина, Н.А. (1993). Организованная преступная группа и ее признаки. *Теория и практика деятельности органов внутренних дел в условиях формирования правового государства*. Москва, 37-45.
14. Утевский, А.Б., Садыков, А.У. (1998). Оперативно-розыскное обеспечение операций по задержанию вооруженных преступников. *Вопросы применения Федерального закона «Об оперативно-розыскной деятельности»*. Омск: Юрид. инс-тут МВД России, 153-158.
15. Цветков, С.И. (1986). Следственная ситуация, тактическое решение и комплексы тактических приемов в расследовании. *Криминалистика (актуальные проблемы)*. Москва, 93-118.